

Методичні рекомендації щодо проведення 1 вересня 2014 року
у вищих навчальних закладах першої лекції
«Україна - суверенна демократична держава»

*Прекрасна людина в бою за Батьківщину.
Прекрасна вона і в стражданнях і смерті за неї.
О. Довженко*

Мета: ознайомлення студентів з основними державотворчими подіями становлення незалежної України; формування національної свідомості, патріотизму і відповідальності за долю України; прищеплення поваги до прав і свобод людини і громадянина.

Проголошення акту незалежності України 24 серпня 1991 року відкрило нову сторінку історії щодо становлення держави Україна. В Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року і зверненні Верховної Ради України "До парламентів і народів світу" /5 грудня 1991 року/ наголошувалося на тому, що до сім'ї цивілізованих країн бажає увійти нова держава, яка гарантує вільний розвиток українського народу, кожного громадянина України незалежно від його етнічної приналежності.

Викладач повинен підкреслити, що важливим етапом державотворення є прийняття п'ятою сесією Верховної Ради України 28 червня 1996 року Конституції — Основного Закону України. Ця подія завершила період державного становлення, закріпила правові основи незалежності України. Наша країна реально стала невід'ємною частиною європейського і світового співтовариства.

В Конституції Україна визначена як незалежна, суверенна, демократична, соціальна і правова держава. За формою правління Україна є республікою, за державним устроєм - унітарною, тобто єдиною, соборною державою [17, 24].

Також рекомендується ознайомити студентів з історією української національної символіки, яка задекларована у 20 статті Конституції та Законом

України «Про Державний Гімн України» (№602-IV від 06 березня 2003 року, Стаття 1).

Доцільно дати коротку характеристику державної символіки і надати інформацію про історію виникнення та значення Державного Прапора України, Державного Гербу України, Державного Гімну України. Рекомендується ознайомити студентів з «Декларацію про державний суверенітет України», «Декларацію прав національностей України», «Актом проголошення незалежності України», «Законом про громадянство України», а також навести окремі статті Конституції України [17, 30]. Необхідно звернути увагу на те, що незалежність — заслуга не тільки певних політичних сил та рухів, але й всього українського народу, здійснення мрій багатьох його поколінь .

Особливо слід підкреслити, що незалежність і суверенність держави створили сприятливі умови для демократичних перетворень, що суттєво вплинули на подальший розвиток прав і свобод людини і громадянина, забезпечили широке міжнародне визнання: підписано серію політичних та економічних угод з іншими державами, що визначило наше місце у світовому співтоваристві та допомагає політичному і економічному становленню незалежної України.

Необхідно наголосити, що система прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією, відповідає загальноновизнаним демократичним стандартам, закріпленим міжнародно-правовими актами. Відповідно до Основного закону, утвердження і забезпечення прав і свобод є пріоритетним напрямом діяльності держави.

Звернути увагу студентів на міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти, які стосуються захисту прав людини, як: «Загальна декларація прав людини», «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод», «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права», «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права», «Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» та інш.[1-22].

Під час проведення заходу потрібно поглибити знання студентів про історичний розвиток України як держави, обговорити проблеми національного державного будівництва в країні, національного відродження у контексті історичного досвіду. Студенти мають задуматись над Шевченковим "Хто ми? Чиї сини? Яких батьків?". Підкреслити, що знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків необхідне не лише для формування національної самосвідомості, але й для використання кращих традицій в етнонаціональній практиці сьогодення.

Акцентувати увагу студентів, що Україна - багатонаціональна держава, де проживають представники понад 130 національностей та народностей, де в різних формах реалізується право національних меншин на здобуття освіти рідною мовою. У статті 53 Конституції України записано: "Громадянам, які належать до національних меншин, ... гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах..." [17].

Необхідно відзначити що, захист прав національних меншин, формування умов для їх активної участі в соціально-економічному, політичному, духовному та культурному житті є одним з пріоритетів державної етнонаціональної політики, реалізація якої здійснюється відповідно до принципу верховенства міжнародних стандартів у сфері прав і основних свобод людини.

Підкреслити, що українська держава, тримаючи курс на створення полікультурного суспільства на принципах рівності усіх громадян перед законом, незалежно від расової та національної приналежності, забезпечує вільний розвиток етнічних спільнот - представників різних національностей, а також гарантії їх прав зафіксовані у Декларації прав національностей України, Конституції України, базовому Законі України «Про національні меншини в Україні», Концепції розвитку культур національних меншин України, інших нормативних актах, а також у положеннях Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин та інших актах.

У зв'язку з вищезазначеним, рекомендується звернути увагу студентів на Статтю 4. Закону України «Про засади державної мовної політики»:

1. Законодавство України про мови складається з Конституції України, Декларації прав національностей України, цього Закону, законів України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин", "Про національні меншини", "Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин" та інших законів України, а також міжнародних договорів, що регулюють питання використання мов, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Основи державної мовної політики визначаються Конституцією України, а порядок застосування мов в Україні - виключно цим Законом, з норм якого мають виходити інші правові акти, що визначають особливості використання мов у різних сферах суспільного життя.

2. Якщо чинним міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені в законодавстві України про мови, то застосовуються норми, які містять більш сприятливі положення щодо прав людини [18].

Необхідно підкреслити значення Закону «Про засади державної мовної політики», який встановлює, що державною мовою є українська мова, але істотно розширює використання регіональних мов, якщо кількість носіїв цих мов не менше 10% від населення певного регіону, а в окремих випадках й менше 10%.

Так, частина 7 статті 7 закону зобов'язує громадян, які проживають на території, де функціонує регіональна мова або мова меншин, розвивати та використовувати таку мову — «У межах території, на якій поширена регіональна мова або мова меншини, здійснення заходів щодо розвитку, використання і захисту регіональної мови або мови меншини, передбачених цим Законом, є обов'язковим для місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, установ, організацій,

підприємств, їх посадових і службових осіб, а також громадян — суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб.» [18].

Дія закону розповсюджується на 18 мов: російську, білоруську, болгарську, вірменську, гагаузьку, ідиш, кримськотатарську, молдавську, німецьку, новогрецьку, польську, ромську (циганську), румунську, словацьку, угорську, русинську, караїмську і кримчацьку.

Потрібно також наголосити, що людина — це частка єдиного цілого, яким є народ, тому в основу лекції мають бути покладені відомості про історико-культурні традиції українського народу, особливості його трудової діяльності й побуту, матеріальну та духовну культуру, історичний досвід. Висвітлити сучасний спосіб організації життєдіяльності суспільства, спосіб життя і виховання в сім'ї, подати відомості про рідний край. Окреслити місце і вказати роль молоді в економічному і духовному розвитку держави. Підкреслити, що любов до рідного краю, повага до батьків, знання свого родоводу є джерелом, що живить патріотизм молодої людини, її любов до Батьківщини.

Акцентувати увагу на тому, що невід'ємною частиною громадянської культури виступає патріотизм, змістовною складовою якого є становлення національної свідомості, почуття відповідальності за долю рідної землі, народу. Патріотизм є позаполітичним і виявляється через служіння народу та любов до Вітчизни, а не до влади та державного устрою. Наголосити, що патріотом є та людина, яка любить свою Вітчизну, шанує її історію, здатна перейматися проблемами, що існують в суспільстві та долею співвітчизників, а головне працювати на зміцнення держави, бути справжнім захисником своєї Батьківщини.

Важливо зазначити, що студенти вищих навчальних закладів під час навчання мають усвідомити життєву потребу професійної підготовки, трудової активності, ініціативи, підприємництва, дотримуватись правових норм суспільства, з розумінням ставитися до проблем економічної і соціальної політики держави та шукати шляхи їх розв'язання.

Особливу увагу слід приділити проблемам всебічного розвитку культури міжетнічного спілкування, рішучого подолання проявів ксенофобії, усунення причин, що їх породжують.

В процесі об'єктивного висвітлення сучасних проблем в українському суспільстві підкреслити, що у світі в умовах глобалізації виникають проблеми, які впливають на якість спільного життя країн та націй. Звернути увагу на проблему толерантності, яка охоплює всі сфери суспільного життя української нації: соціальну, релігійну, політичну, особистісну, міжетнічну. Толерантність (походить від лат. *tolerantia* - терпимість, тобто здатність утворювати та підтримувати спільність з людьми, які відрізняються у певному відношенні від переважаючого типу) - це протилежність ворожості, антипатії, ненависті [23].

Довести до студентів, що формування громадянського суспільства неможливе без відповідного усвідомлення фундаментальних цінностей демократії. Однією з основних таких цінностей є толерантність. Проблема толерантності сьогодні - одна з центральних проблем як глобального, так і національного порядку, тому як перед людською цивілізацією стоїть проблема нетерпимості та неповаги, яка призводить до економічної нестабільності, соціальної нерівності, проявами ворожого націоналізму, активізації злочинності, тероризму, сприяє технологічним катастрофам та соціальним потрясінням, які негативно впливають на цілісність і суверенність держави.

В даному контексті рекомендується обговорити зі студентами стратегії побудови толерантного суспільства в Україні. Викладач узагальнює: «Ми можемо мати різні політичні погляди, різні оцінки ситуації в державі та різні підходи щодо вирішення соціально-економічних або інших проблем. Сьогодні предметом нашої дискусії виступають питання соборності, нашої держави. Єдність - це наше глибоке розуміння спільності українського народу та неподільності території держави.»

Акцентувати увагу студентів на статтях Кримінального кодексу України щодо злочинів проти Держави, а саме:

Стаття 56. Державна зрада.

Стаття 56-1. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади.

Стаття 57. Шпигунство.

Стаття 58. Посягання на життя державного діяча.

Стаття 59. Посягання на життя представника іноземної держави.

Стаття 60. Диверсія.

Стаття 62. Посягання на територіальну цілісність України.

Стаття 63. Пропаганда війни.

Стаття 63-1. Найманство.

Стаття 66. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної приналежності чи ставлення до релігії.

Важливо, разом зі студентами зробити висновок, що патріот України — це не красномовний трибун, а той, хто вміє бачити труднощі, нерозв'язані проблеми, розуміє суспільно-політичну ситуацію в країні, проте не панікує, не стоїть осторонь, а готовий долати перешкоди. Патріот — це той, хто сприяє розбудові демократичної держави.

Необхідно звернути увагу студентів, що свідомий громадянин України є насамперед, морально стійкою людиною, яка веде здоровий спосіб життя, є скромною, совісною, працьовитою, милосердною, без шкідливих звичок тощо. Підкреслити, що для фахівця з вищою освітою повинно бути притаманне почуття господаря, високий ступінь трудової активності, підприємливості, мобільності й адаптованості до виробничих і соціальних вимог. Майбутнє України, а отже, й кожного громадянина, інтеграція її у світове співтовариство залежить від кожного з нас — підсумовує викладач.

Під час підготовки та проведення першої лекції слід використовувати плакати з символікою України, карти і художні репродукції краєвидів України, тексти художніх творів, технічні засоби тощо. Лекцію рекомендуємо розпочати гімном України. Також є доцільним використовувати музику і пісні українських композиторів.

Виховний захід рекомендується провести за формою: розповідь з елементами лекції чи бесіди, повідомлення тощо. Результативність та якість якого залежить від уміння подати інформацію, зацікавити нею студентів та провести дискусію про роль та місце кожного громадянина в розбудові та становленні держави Україна.

Міністерство рекомендує: проводити даний захід за участю представників державної влади, громадськості і творчої інтелігенції. Спланувати та організувати тематичні читання, лекції, семінарські заняття, колоквиуми, круглі столи, вечори пам'яті, інформаційно-просвітницькі заходи у бібліотеках, у музеях - постійно-діючі експозиції, виставки з ілюстративними матеріалами; активізувати пошукову й дослідницьку роботу з вивчення історії України, сприяти проведенню конкурсів декламаторів популярних поетичних творів про Україну, виконавців пісень, обговорення поезії на патріотичну тематику; проводити екскурсії до краєзнавчих музеїв, залучати студентів до впорядкування меморіальних дошок, пам'ятних знаків, інших пам'ятних місць.

Для довідки.

Основні державотворчі події.

- *16 липня 1990 р. Верховна Рада прийняла Декларацію про державний суверенітет України. Декларація проголосила невід'ємне право українського народу на самовизначення, верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади республіки в межах її території.*
- *Верховна Рада УРСР 24 серпня 1991 р. прийняла історичний документ «Акт проголошення незалежності України». Таким чином припинилося існування УРСР і з явилася незалежна держава - Україна.*
- *1 грудня 1991 р. відбувся референдум і вибори Президента України. 90,3% громадян, які взяли участь у референдумі, підтвердили Акт проголошення незалежності України.*
- *8 грудня 1991 р. у Мінську президент України Л.Кравчук, президент Росії Б. Єльцин, голова Верховної Ради Білорусії С.Шушкевич констатували,*

що вихід республік із складу СРСР і утворення незалежних держав стало реальним фактом і що СРСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування. Вони підписали угоду про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД), до якої можуть приєднатися республіки колишнього СРСР та інші країни.

- Законом від 17 вересня 1991 р. назва «Українська Радянська Соціалістична Республіка» була замінена на споконвічну назву держави - «Україна».*
- Законом від 8 жовтня 1991 р. «Про громадянство України» визначено правовий статус її населення. Громадянство України надавалося всім, хто проживав на її території, не був громадянином іншої держави і не заперечував проти цього.*
- У листопаді 1991 р. прийнято закон «Про Державний кордон України», яким встановлювалися кордони, порядок їх охорони і перетину.*
- Відразу ж після проголошення незалежності почалося створення законодавчої бази міжнаціональних відносин. У прийнятій Верховною Радою 1 листопада 1991 р. «Декларації прав національностей України» підкреслювалося, що Україна гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні економічні, політичні, соціальні і культурні права.*
- Наступним важливим документом став закон «Про національні меншини в Україні». Він зафіксував право кожного народу на культурно-національну автономію, тобто на розвиток своєї національної культури, відродження історико-культурних традицій, використання національної символіки, сповідання своєї релігії, створення національних культурних і навчальних закладів, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації.*
- У січні-лютому 1992 р. Верховна Рада затвердила державну символіку України: Державний герб (тризуб), Державний прапор (синьо-жовтий).*

Державний гімн (музика М.Вербицького до національного гімну «Ще не вмерла України»).

- *Конституція України затверджує за українською мовою статус державної мови, а також гарантує вільний розвиток, використання і захист інших мов національних меншин України.*

Рекомендована література.

1. Загальна декларація прав людини (прийняття Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.) - сайт: www.nau.ua.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано Законом № 475/97-ВР ([475/97-ВР](#)) від 17.07.97) - сайт: www.nau.ua.
3. «Конвенція про дискримінацію в галузі найму і праці», затверджена Міжнародною організацією праці в 1958 році.
4. «Конвенція про запобігання дискримінації в галузі освіти», затверджена Організацією Об'єднаних Націй у питаннях освіти, науки й культури (ЮНЕСКО) у 1960 році.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН; ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII ([2148-08](#)) від 19.10.73) - сайт: www.nau.ua.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН; ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII ([2148-08](#)) від 19.10.73 р.)-сайт: www.nau.ua.
7. Декларація принципів терпимости / Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года: [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_503.
8. «Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» (набула чинності 4 січня 1969 р., для України 7 квітня 1969 р).

9. «Декларація ЮНЕСКО про раси та расові забобони» м. Париж 27.11.78.
10. «Декларація ЮНЕСКО принципів терпимості» від 16 листопада 1995 р.
11. «Декларація ООН про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії і переконань».
12. «Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин» (прийнято резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 47/135 від 18 грудня 1992 року).
13. Декларація про державний суверенітет України: Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р., №55-ХІІ // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. - 1990. -№31. - Ст..429.
14. Акт проголошення незалежності України: Від 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1991. -№38. - Ст. 502.
15. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 р., №1427-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - №38. - Ст. 502.
16. Про День незалежності України: Постанова Верховної Ради України 20 лютого 1992 року N 2143-ХІІ // Відомості Верховної Ради. - 1992. - №20.- Ст.279.
17. Конституція України: чинне законодавство станом на 1 липня 2014 року : (офіційний текст).-Київ: Паливода А.В.,2014 .-64 с.
18. Закон України від 13квітня 2012 року N 4651-VI «Про засади державної мовної політики» (із змінами і доповненнями).
19. Закон України від 25 червня 1992 року №2494-ХІІ «Про національні меншини в Україні» (ст. 18).
20. Закон України від 4 лютого 1994 року №3929-ХІІ «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства (ст.2, 17).
21. Указ Президента України від 24 березня 2012 року№212/2012 «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації».

22. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2012 р. №236-р «Про затвердження плану заходів щодо формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності у суспільстві».
23. Галицький І. В. Типи толерантності в сучасному суспільстві / І. В. Галицький: [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <http://vuzlib.com/content/view/1368/94/>.
24. Конституційне право України : навч. Посібник [для підготовки до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання] / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філянїна. - Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. - 296 с.
25. Литвин В. Історія України: Підручник. - К.: Наукова думка, 2009.
26. Лях Р. Історія України. - Донецьк, 1999.
27. Мала енциклопедія етнодержавства. - К., 1996.
28. Мала енциклопедія конституційного права/ за заг. ред. проф. Ю.Л. Бошицького ; Київський університет права НАН України.- Київ: Кондор, 2012.- 462 с.- ISBN 978-966-2781-09-0.
29. Малий словник історії України. - К., 1997.
30. Методичні рекомендації щодо використання державної символіки у вищих навчальних закладах (автор Удалова О.А.). [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://vzvo.gov.ua/vykhovna-robotu.html1?start=11>.
31. Моця О.П. Українці: народ і його земля (етапи становлення)/ Олександр Моця.- Київ: Стародавній світ, 2011.- 640 с.- ISBN 978-966-260803-8.
32. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: монографія/ за заг. ред. проф., Заслуженого юриста України Ю.Л. Бошицького ; Київський університет права НАН України.- Київ: Кондор, 2012.- 616 с.- ISBN 978-966-351-280-8.
33. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник / За заг. ред. В.Ф. Погорілка. - К.: Прецедент, 2009. - 344 с.
34. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина : навч. посібник. - К.: Атіка, 2004. - 464 с.

35. Серьогін В. О. Конституційне право України : навч. посібник. - Х. : ХНУВС, 2010.-368 с.
36. Совгиря О.В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України : Навч. посібник. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 632 с.
37. Турченко Ф. Новітня історія України. - Київ, 2006.
38. Усі українські письменники. Довідкове видання. - Харків: «Торсінг плюс», 2008.
39. Усі українські поети. Довідкове видання. - Харків: «Торсінг плюс», 2008.

Матеріали підготували:

Удалова О. А.,

завідуюча сектором Соціально-педагогічної роботи зі студентами

ДНУ «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти»

МОН України, кандидат педагогічних наук.

Левківська Г. П.,

проректор з гуманітарної освіти та виховної роботи

Київського університету права

Національної академії наук України.